

TEORIJA SITUACIJSKOG POSTUPANJA: POSTAVKE, ZNAČAJ I PERSPEKTIVE

Biljana Simeunović-Patić¹

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: U radu se predstavljaju osnovne postavke i razmatraju konstrukti, teorijski i praktični značaj teorije situacijskog postupanja (eng. *situational action theory*), kao jedne od novijih integrativnih kriminoloških koncepcija koja iskazuje ambiciju da ponudi istinsku ekološku perspektivu i potvrdi se kao opšta teorija o kriminalitetu. Reč je o komprehenzivnom teorijskom okviru unutar kojeg se kriminalno ponašanje određuje i objašnjava kao poseban oblik „moralne akcije“. Nezavisno od toga što se neki aspekti pojedinih postavki i konstrukata teorije smatraju diskutabilnim, a teorija sistemom u razvoju, njen dosadašnji doprinos kriminologiji i srodnim disciplinama je višestruk i dragocen, a može se očekivati da će on u budućnosti rasti. Isto važi i za njenu aplikativnu vrednost.

Ključne reči: teorija situacijskog postupanja, moralna akcija, moralnost, kriminalitet, kriminologija.

1. Uvod

Kao naučna disciplina, kriminologija nije ni dovoljno vremešna da bi se mogla podičiti impozantnom tradicijom teorijskog promišljanja i pozamašnim korpusom akumuliranih neupitnih spoznaja, ali ni previše mlada da bi joj se mogla tolerisati prevelika teorijska fragmentarnost. Put od velikih teorija XX veka, koje odavno ne izazivaju ushićenje kao u vreme kada su nastajale, pa do (ateorijskog) identifikovanja korelata ili faktora rizika kriminalnog ponašanja, sada bi trebalo da povede ka analitičkoj perspektivi i integrativnim teorijama, jer bi u suprotnom kriminologija mogla izgubiti attribute naučne discipline i svesti se na „veštinu“ čisto empirijskog identifikovanja (opštih i specifičnih) „faktora rizika“. Teorijska fragmentarnost i

¹ Ovaj rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta pod nazivom: *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvena reakcija* (2012–2014), koji finansira Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu.

neuspeh ijedne od teorija iz XX veka da se, uprkos eksplicitno ili implicitno iskazanim nastojanjima, potvrdi kao uistinu generalna doprineli su učestalim kapitulantskim priznanjima da se „kriminalitet svakako ne može iskoreniti“ i ambicije kriminološke doktrine svela na doprinos (kakvoj-takvoj) kontroli kriminaliteta i njegovom držanju u „podnošljivim“ granicama.

Integrativni pristupi danas imaju primarni značaj u teoriji kriminologije i, po svemu sudeći, samo oni imaju budućnost. Oni će inkorporirati u neki novi, obuhvatniji i smisleniji sistem postavke i konstrukte mnogih dosadašnjih kriminoloških teorija. Jedan od takvih integrativnih modela jeste *teorija situacijskog postupanja* koja je tema ovog članka, pisanog s ciljem da se predstave njene postavke, odnosno sagleda njen epistemološki status i doprinos teorijskom promišljanju u kriminologiji, kao i potencijalni značaj za prevenciju kriminaliteta.

Premda nesvakidašnja u obuhvatnosti, teorija situacijskog postupanja se, poput drugih integrativnih teorija i komprehenzivnijih pristupa, pojavila neobično kasno, budući da njenu pojavu nisu uslovlila nikakva neočekivana niti izvanredna naučna otkrića. Na pitanje šta je sve do nedavno ometalo kriminologiju da iznedri koncepcije koje napokon zatvaraju prolongiranu adolescentsku fazu u izučavanju kriminalnog ponašanja, oličenu grandioznim ambicijama i zvučnim tvrdnjama, ali slabijim postignućem,² beskrajnim prepakivanjem socijalnih varijabli i preoblačenjem starih postavki (čija je empirijska provera često „teška, ako ne i nemoguća“) u novo ruho, odgovor se može tražiti u istraživačkoj zanesenosti utemeljenoj na iskrenoj, katkad slepoj privrženosti vlastitom akademskom zaleđu, koje inspiriše ali i limitira, ili pak u ideologiji – kao zabludi ili cilju u podtekstu kriminološkog diskursa. Savremeni modeli koji promovišu ekološku i razvojnu perspektivu kao obuhvatniji paradigmatški okvir značajni su ne samo za uspješnije objašnjenje etiologije kriminalnog ponašanja, već i za podizanje naučnih standarda kriminološkog izučavanja. Teorija situacijskog postupanja je jedna od onih od kojih se takav učinak može očekivati.

2. Teorija situacijskog postupanja kao opšta teorija o kriminalitetu

Teoriju situacijskog postupanja (eng. *situational action theory* – SAT) razvio je i predstavio 2004. godine³ Per-Olof Wikström (Per-Olof Wikström) sa Instituta za kriminologiju Univerziteta u Kembridžu. Ona predstavlja novu opštu teoriju

² Biver (Beaver) i Volš (Walsh) ovaj neuspeh opisuju na sledeći način: „Ako o teorijama sudimo prema njihovoj prediktivnoj moći... postojeće vodeće kriminološke teorije nemaju mnogo vrednosti... Ilustracije radi, retko se događa da multivarijantni regresioni modeli otkriju da pojedine varijable izvedene iz teorije objasne više od 10–20% varijanse, dok najčešće objašnjavaju manje od 10% varijanse. Čak i kad se višestruki indikatori iz teorije ili konkurentnih teorija istovremeno uvedu u regresijsku jednačinu, ukupan obim objašnjene varijanse tipično je daleko ispod 30%“ (Beaver, Walsh, 2011: 3).

³ Osnovne postavke teorije prvobitno su predstavljene u: Wikström, P-O. (2004). *Crime as alternative: Towards a cross-level situational action theory of crime causation*, in McCord, J. (ed.) *Beyond empiricism: Institutions and intentions in the study of crime*. Advances in Criminological Theory 13. New Brunswick, NY: Transaction, pp. 1–37.

devijantnog i kriminalnog ponašanja, građenu na temeljima ekološke kriminološke paradigme, koja nastoji da integriše etiološke pristupe usredsređene pretežno ili isključivo na individualne ili sredinske činioce prestupničkog ponašanja i da, istovremeno, ponudi perspektivniju mogućnost teoriji racionalnog izbora. Teorija situacijskog postupanja ne diskvalifikuje niti dovodi u pitanje nijednu konvencionalnu kriminološku teoriju – naprotiv, mnogim od njihovih koncepata ona zapravo pruža priliku da se ugrade u obuhvatniji eksplanatorni sistem na primeren i pravi način.

Teorija situacijskog postupanja se temelji na široko prihvaćenoj ideji – da je *ponašanje funkcija ličnosti i sredine*, koja je razrađena u socijalnoj psihologiji i koju je psiholog Kurt Levin (Kurt Lewin) tridesetih godina XX veka izrazio heurističkom jednačinom: $p = f(L \times S)$, apostrofirajući značaj razumevanja situacionog odlučivanja o akciji za objašnjenje ljudskog ponašanja. Teorija situacijskog postupanja, naravno, nije prva kriminološka koncepcija koja postulira interakciju između pojedinca i okruženja, ali je jedna od malobrojnih koja nastoji da tu interakciju tretira temeljno i konkretno. Vikstrem s pravom upućuje na to da je razumevanje uloge okruženja u uzročnosti kriminalnog ponašanja u najboljem slučaju rudimentarno, što je, po njemu, delom posledica nedostatka dobro razvijenih teorijskih modela o tome na koji način socijalno okruženje utiče na kriminalno ponašanje, a delom rezultat činjenice da kriminološko istraživanje generalno pati od nedostatka odgovarajuće metodologije za istraživanje i merenje izloženosti ljudi činiocima iz neposrednog okruženja, kao i interakcije tih činilaca sa sklopošću pojedinaca ka kriminalnom ponašanju (Wikström et al., 2010: 56).

Po rečima tvorca teorije situacijskog postupanja, postoje tri fundamentalna pitanja na koja treba odgovoriti kako bi se objasnilo kriminalno ponašanje i osmislila efikasna prevencija kriminaliteta: (1) *šta je zločin* – šta je to što nastojimo da objasnimo i sprečimo; (2) *zašto ljudi slede ili krše moralna pravila, odnosno zašto čine krivična dela*⁴; (3) *koji se lični i sredinski faktori nalaze u interakciji koja pokreće osobu na preduzimanje kriminalnog čina* (Wikström, 2010: 875). Teorija situacijskog postupanja objašnjava kako i zašto dolazi do kriminalnog ispoljavanja, nastojeći pritom da prevaziđe postojeće nedostatke u kriminološkoj teoriji⁵ i ponudi socijalno-ekološku⁶ perspektivu objašnjenja moralnog⁷ postupanja i kriminaliteta –

⁴ Teorija situacijskog postupanja postulira da nema principijelne razlike između objašnjenja kriminalnog i ponašanja kojim se krše moralne norme uopšte, budući da ih generiše isti situacioni proces. Kriminalni čin se posmatra kao poseban slučaj kršenja moralnih normi (Wikström et al., 2010a: 60; 2010b: 876).

⁵ Vikstrem upućuje na problem konceptualizacije kriminalnog ponašanja koji ishodi u tome da nije sasvim jasno šta to teorija cilja da objasni; zatim na problem razlikovanja uzroka i korelata kriminalnog ponašanja, odnosno slabo razumevanje kauzalnih mehanizama, koje često dovodi do brkanja markera i simptoma sa uzrocima; slabo razumevanje interakcije između individualnih i sredinskih faktora u uzročnosti kriminalnog ponašanja, kao i problem slabog razumevanja procesa razvoja i promene u kauzalitetu (Wikström, 2010b: 875).

⁶ Vikstrem i saradnici određuju socijalnu ekologiju kao analizu i proučavanje društvenih i bihevioralnih posledica interakcije između ljudi i njihove okoline (Wikström et al., 2010a: 60).

⁷ „Moralno“ u izrazu „moralna akcija“ i u smislu ove teorije razume se kao moralno relevantno; „moralna akcija“ označava svako čovekovo svesno i voljno postupanje podložno oceni kao moralno ispravno ili pogrešno.

ona teži da objedini individualne i sredinske eksplanatorne perspektive, odnosno da objasni ulogu interakcije između individue i socijalnog okruženja u uzročnosti kriminalnog ponašanja (Wikström et al., 2010: 60).⁸

Teorijom situacijskog postupanja postulira se sledeće:

– Kriminalni čin treba razumeti kao „moralnu akciju“ (akciju vođenu normama o tome šta je ispravno, a šta pogrešno učiniti ili ne učiniti u određenim okolnostima) i kao takvu ga treba objašnjavati;

– Ljudi čine krivična dela zato što ih: (a) opažaju kao odgovarajuće mogućnosti i (b) biraju (po navici ili promišljeno) da ih učine;

– Verovatnoća da će pojedinac opažati kriminalni čin kao adekvatnu mogućnost i preduzeti ga u krajnjoj liniji zavisi od njegove moralnosti (baziranoj na ličnim moralnim vrednostima i emocijama) i njene interakcije sa moralnim kontekstom okruženja u kome se pojedinac razvija i u kome dela (moralnim normama sredine koje se odnose na konkretno postupanje i stepenom njihove primene);

– Da bi se razumela uloga šireg kruga socijalnih faktora (npr. socijalne integracije i segregacije) i njihove promene u podsticanju kriminalnog ponašanja, od ključne je važnosti usredsrediti se na identifikovanje načina na koji ti faktori utiču na pojavu i promenu moralnih konteksta u kojima se ljudi (moralno) razvijaju i delaju, odnosno ispoljavaju moralne navike i moralne sudove (Wikström, 2010: 875).

Ljudska bića se razumeju kao akteri vođeni pravilima, a kriminalno ponašanje suštinski kao pitanje moralnosti, generički kao „moralna akcija“. Kriminalni čin predstavlja vrstu moralne akcije, delanje kojim se krše moralnih pravila postupanja (pravila koja označavaju šta je ispravno ili pogrešno učiniti u određenim okolnostima), a koje je i protivzakonito. *Situacija* se određuje kao individualna percepcija mogućnosti postupanja i proces izbora pojedinca suočenog sa određenim okolnostima; *okolnosti* – kao neposredno socijalno i fizičko okruženje (objekte, lica, dešavanja) koje pojedinac može u određenom trenutku čulno doživeti. *Moralni kontekst* neposrednog okruženja uključuje njegova moralna pravila, nadzor i sankcije. Moralnost pojedinca se manifestuje kroz moralno prosuđivanje ili moralnu naviku kao odgovor na specifične okolnosti. Kada postupaju iz navike, ljudi zapravo reaguju (po modelu stimulus–odgovor) na sredinske podsticaje, opažajući samo jednu efektivnu opciju postupanja. „Oni ‘puštaju’ da okruženje odredi njihove akcije pokrećući asocijativne mehanizme razvijene tokom ranijih ponavljanih izlaganja sličnim okolnostima“ (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 20). Kada nema predodređenih mogućnosti postupanja koje bi bile automatski primenjene, ljudi razmišljaju i aktivno biraju između percipiranih opcija postupanja.

Moralna pravila i emocije utiču na percepcije i izbore pojedinca i predstavljaju moralni kontekst njegovog postupanja. Shodno tome, teorija situacijskog postu-

⁸ Svoju teoriju Vikstrom gradi, pre svega, oslanjajući se na tradiciju teorije o društvenoj dezorganizaciji (i njenu savremenu verziju – koncepciju o kolektivnoj efikasnosti) i teorije o rutinskim aktivnostima, ali tako da svojim integrativnim pristupom premosti ključne nedostatke i jedne i druge. A ključni nedostatak obe teorijske tradicije jeste zanemariavanje individualnih sklonosti i načina njihove interakcije sa socijalnim okruženjem i situacionim okolnostima. Teorija situacijskog postupanja u izvesnom smislu predstavlja pokušaj da se odgovori na pitanja kojima ove dve teorijske perspektive nisu bile voljne ili kadre da se bave.

panja se smatra primenjivom za objašnjenje širokog spektra oblika kriminalnog ponašanja – od sitnih krađa, preko kriminaliteta belog okovratnika, do terorizma.⁹ Ona nastoji da objasni procese u okviru kojih pojedinac najpre postaje motivisan, a potom transformisan od konformiste u osobu koja, našavši se u specifičnoj situaciji, opaža kriminalni čin kao odgovarajuću opciju, pa i legitiman način da postigne željeni cilj.

Četiri ključna elementa situacionog modela jesu:

1) *ličnost* (koju karakterišu specifična biološka i psihička obeležja, iskustvo, kapacitet da se svesno i voljno utiče na događaje);

2) *neposredne okolnosti* (okruženje kome je pojedinac direktno izložen i na koje reaguje; konfiguracija objekata, osoba i događaja koje pojedinac opaža);

3) *situaciono pozicioniranje* (opažanje mogućnosti za postupanje i proces odlučivanja koje je rezultat interakcije individue sa okolnostima) i

4) *postupak, čin*.¹⁰

Pojedinac bira da učini krivično delo onda kada je takvo postupanje izvodljiva opcija, uz preduslov da je kod njega razvijena kriminalna sklonost, i u sklopu okolnosti koji takav izbor podstiču, ohrabruju. Sklonost, sama po sebi, nije dovoljna: čak i oni sa najvišom sklonošću vrlo malo svog vremena posvećuju vršenju krivičnih dela. Da bi se sklonost aktivirala, potreban je određeni podsticaj iz okruženja¹¹ (Wikström, 2010: 878; Wikström et al, 2012: 16).

Teorija je, kao što je već rečeno, u principu utemeljena na idejama da ljudi nisu „marionete prepuštene na milost psihičkim i socijalnim silama“ (Wikström et al., 2012: 19), da su kadri da misle racionalno i da su vođeni društvenim pravilima, dok je odluka pojedinca da prekrši pravilo rezultat interakcije njegovih percepcija društvenih pravila i vlastitih moralnih smernica. Ukoliko je mnogo puta izložen određenoj situaciji, njegov izbor prestaje da bude rezultat striktno slobodne volje, već predstavlja habitualno postupanje utemeljeno na istoriji ponavljanja, koje kod čoveka stvara automatizovanu tendenciju da se drži naučenog ponašanja, o čemu će nešto više reći biti u nastavku.

3. O uzrocima kriminalnog ponašanja i ulozi kontrole

Razvijajući svoju teoriju skoro dve decenije, Vikstrem je nastojao da ponudi objašnjenje kriminalnog ponašanja koje bi na odgovarajući način objedinilo relevantne empirijske i teorijske psihološke, sociološke i kriminološke koncepte o

⁹ Kako navodi Vikstrem: „Ono što se može razlikovati u objašnjenju različitih oblika kriminalnog ponašanja nije proces (opažanje–izbor) koji vodi u određeno postupanje, već sadržaj moralnog konteksta (moralna pravila relevantna za konkretno postupanje) i moralnost osobe (moralne vrednosti i emocije relevantne za postupanje) koji upravljaju tim procesom i širim socijalnim procesima (uzrocima uzroka) koji generišu posebne moralne kontekste (sadržaje) u kojima se ljudi razvijaju i delaju“ (Wikström, 2010b: 876).

¹⁰ Izvorno, četiri ključna elementa jesu: eng. *person, setting, situation* i *action*.

¹¹ Vikstrem i saradnici podsećaju da je za analizu važno diferencirati dugoročni (tj. kumulativni) uticaj sredine, odnosno *razvojni kontekst*, od kratkoročnog, trenutnog delovanja činilaca okruženja na percepciju i izbor, tj. *konteksta postupanja* (Wikström et al., 2012: 35).

moralnom rezonovanju i postupanju. Prema njemu, moralnost je fundamentalno individualno obeležje relevantno za objašnjenje kriminalnog ponašanja, ali je njegova teorija u osnovi interakcionistička. Ključni činilac u objašnjenju moralne akcije jeste interakcija između moralnosti individue (moralnih vrednosti i emocija) i moralnog konteksta u kojem ona deluje. Rezultat ove interakcije poslužiće kao moralni filter koji determiniše da li će individua postupiti shodno svojoj motivaciji. Motivacija¹² je ka cilju usmerena pažnja utemeljena na želji ili privrženosti i ishod je interakcije ličnosti i okruženja. Ona je neophodna, ali ne i dovoljna za objašnjenje kršenja moralnih normi i kriminalnog ponašanja (Wikström, 2010: 877).

Kauzalni faktori moralne akcije jesu *individualna sklonost* i *izloženost* činocima neposrednog okruženja. Konvergencija (u vremenu i prostoru) individualne sklonosti i izloženosti inicira kauzalni proces *opažanje–izbor*, čiji ishod može biti preduzimanje (ili nepreduzimanje) određenog čina: *sklonost x izloženost = postupanje* (akcija). Sklonost i izloženost nisu međusobno nezavisne dimenzije, već se nalaze u procesu interakcije.

Kauzalno relevantna obeležja ličnosti koja određuju kriminalnu sklonost jesu *moralnost* (lična moralna pravila i emocije poput stida i krivice) i *sposobnost za samokontrolu* (sposobnost da se postupa u skladu sa vlastitim moralnim pravilima uprkos iskušenjima), dok kauzalno relevantne sredinske karakteristike koje određuju kriminogenu izloženost jesu *moralna pravila okruženja* i stepen njihove ukorenjenosti i snage (koja se podupire merama zastrašivanja). Sposobnost samokontrole determinisana je kako relativno trajnim obeležjima ličnosti, tako i situacionim uticajima, poput snažnog stresa ili intoksikacije. Sposobnost samokontrole, međutim, dolazi do izražaja samo onda kada pojedinac (već) opaža kriminalni čin kao jednu od mogućnosti, dakle u okviru procesa izbora (Wikström, 2012b: 877).

Ono što povezuje interakciju sklonosti i izloženosti sa konkretnim postupanjem, odnosno individualna (genetska ili stečena) obeležja i iskustva sa okruženjem i ponašanjem pojedinca, jeste pomenuti proces „moralno opažanje – moralni izbor“, kao osnovni situacijski mehanizam. Ovaj proces zavisi od toga kako ljudi percipiraju mogućnosti postupanja i kako donose odluke u specifičnim okolnostima. Izbor postupanja može biti pretežno habitualan (automatizovan) ili pak promišljen,¹³ što zavisi od stepena familijarnosti individue sa okruženjem i okolnostima – što je taj stepen viši, to je verovatnije da će proces odlučivanja biti uglavnom habitualan. Habitualne akcije su orijentisane ka prošlosti jer se oslanjaju na prethodno iskusstvo, dok su promišljene akcije orijentisane ka budućnosti, s

¹² U okviru teorije, motivacija se određuje kao spremnost na akciju, a razume se kao ishod interakcije pojedinca i okruženja, odnosno situacioni koncept. Date okolnosti mogu izazvati iskušenje ili provokaciju (izazov), koji predstavljaju osnovne motivacijske sile u ljudskom postupanju (Wikström, Treiber, 2007: 245).

¹³ Suprotstavljenost determinizma i volutarizma u objašnjenju ljudskog ponašanja Vikstrom nastoji da pomiri postularajući da ljudski postupci (uključujući i konformističko i prestupničko ponašanje) mogu biti plod kako „navike“ (eng. *habit*), tako i „racionalnog razmatranja“ (eng. *rational deliberation*). Slobodna volja, racionalan izbor i samokontrola neće se manifestovati u svim slučajevima. Samo u procesima izbora u okviru kojih postoje razmatranje i promišljanje, ljudi demonstriraju slobodnu volju i pod uticajem su vlastite sposobnosti samokontrole (unutrašnje kontrole) ili zastrašivanja (spoljne kontrole). Wikström, 2010b: 877.

obzirom na to da uključuju nastojanje da se odabere najbolji ishod među različitim mogućnostima postupanja. Vikstrem i saradnici veruju da je dobar deo kriminalnog ponašanja pre rezultat navika nego racionalnog razmišljanja, kao što je to postupanje ljudi uopšte (Wikström et al., 2012: 21–22).

Uzroci kriminalnog ponašanja su, dakle, činioci koji doprinose tome da osoba vidi određeni kriminalni čin kao opciju i faktori koji utiču na proces izbora da se on i preduzme. Opažanju mogućnosti postupanja Vikstrem pridaje veći značaj nego izboru, koji je sekundaran u odnosu na opažanje. Kao što se razlikuju s obzirom na sklonosti da preduzmu određenu moralnu akciju (zavisno od vlastitih moralnih pravila, moralnih emocija i sposobnosti samokontrole), ljudi se razlikuju i u pogledu opažanja mogućnosti, što se objašnjava razlikama u njihovim iskustvima i znanju (Wikström, 2010: 876–877).

Moralna pravila utiču na percipiranje mogućnosti postupanja, dok kontrola može (ali ne mora) igrati ulogu u procesu izbora. Verovatnoća da će neka osoba u određenim okolnostima učiniti krivično delo zavisi od stepena u kojem su njena vlastita moralna pravila i pravila okruženja konzistentna sa zakonskim normama. Ukoliko lična i moralna pravila okruženja ohrabruju njihovo kršenje, vršenje krivičnog dela biće verovatno, i obratno, što je u skladu sa *principom moralne korespondentnosti*.¹⁴ Onda kada postoji protivrečnost između ličnih i moralnih pravila okruženja, ishod će zavistiti od efikasnosti (unutrašnje ili spoljne) kontrole. Samokontrola ima značaj u situacijama u kojima moralna pravila pojedinca obeshrabruju, a moralna pravila okruženja ohrabruju kriminalno ponašanje. Zastrahivanje, odnosno spoljna kontrola, ima značaj samo onda kada lična moralna pravila ohrabruju kriminalno ponašanje, a moralna pravila okruženja deluju suprotno.¹⁵ Ovo se označava kao *princip uslovnog značaja kontrole* (Wikström, Treiber, 2007). Osobe koje imaju čvrste moralne nazore koji su u skladu sa zakonskim normama i snažnu sposobnost samokontrole (što generiše nizak stepen kriminalne sklonosti), neće se upustiti u prestupničko ponašanje uprkos delovanju kriminogenih činilaca okruženja. Izloženost ovim činiocima uticaće na osobe koje su izraženo sklone prestupničkom ponašanju.

U okviru teorije situacijskog postupanja samokontrola se tretira kao situacioni koncept, ne kao crta ličnosti¹⁶ – ona predstavlja ono što *činimo* (suzdržavamo se od

¹⁴ Princip moralne korespondentnosti znači da će, u slučaju podudaranja moralnih normi motivisanog pojedinca i okruženja, činjenje krivičnog dela biti verovatno (ukoliko i jedne i druge to ohrabruju), ili neće biti verovatno (ako i jedne i druge to obeshrabruju), dok je dejstvo spoljne ili unutrašnje kontrole u oba slučaja irelevantno. „Kontrolni mehanizmi“ mogu da kontrolišu samo privrženost jednim ili drugim normama u slučajevima u kojima se one ne podudaraju. Primera radi, kada moralna pravila okruženja ohrabruju vršenje krivičnog dela, a lična moralna pravila deluju suprotno, od značaja će biti individualna kontrola, tj. samokontrola. U obrnutom slučaju, od značaja će biti spoljni mehanizmi kontrole (zastrahivanje).

¹⁵ Moralni kontekst varira od jednog do drugog okruženja, kako s obzirom na moralna pravila, tako i pogledu nadzora i sankcija. Ukoliko pojedinac opaža nadzor kao efikasan, a sankcije kao oštre, to ga može obeshrabriti u izboru kriminalnog čina, usled straha od posledica. Ovo, razume se, važi samo u slučaju kada osoba razmatra vršenje krivičnog dela (Wikström, Treiber, 2007: 245–246).

¹⁶ Kako je tretiraju, recimo, Gottfredson (Gottfredson) i Hirši (Hirschi) u okviru opšte teorije o kriminalnom ponašanju, i mnogi drugi.

jednog radi nečeg drugog), a ne ono što *jesmo*. Samokontrola se određuje kao uspešna inhibicija opaženih mogućnosti postupanja ili prekid ponašanja koje nije u skladu sa vlastitom moralnošću (Wikström, 2006, Wikström, Treiber, 2007). Njen značaj u uzročnosti kriminalnog ponašanja ograničen je na slučajeve u kojima pojedinac, suočen sa konfliktom između vlastitih moralnih uverenja i motivacije, razmatra mogućnosti i bira vršenje krivičnog dela. Mnogi ljudi, naime, nikada ne razmatraju vršenje krivičnog dela, dok neki vrše krivična dela usled navike – u oba slučaja je samokontrola irelevantna jer izbor akcije ne uključuje promišljanje. Razlog zbog kojeg najveći broj ljudi u najvećem broju situacija poštuje pravne norme leži u njihovim čvrstim moralnim uverenjima i navikama, a ne u sposobnosti samokontrole – oni ne čine krivična dela ne zbog toga što takvo postupanje nisu izabrali u konkretnoj situaciji, već zato što kriminalno ponašanje uopšte ne posmatraju kao opciju (Wikström, Treiber, 2007: 249–250).

Vikstrem i saradnici razlikuju *sposobnost za samokontrolu* i *vršenje samokontrole*. Kada pojedinac, suočen sa iskušenjima i provokacijama, postupa u skladu sa svojom moralnošću, on vrši samokontrolu; ako postupa suprotno od svojih moralnih uverenja, vršenje samokontrole je neuspelo. Kadrost pojedinca da vrši samokontrolu rezultat je interakcije između njegovih *izvršnih sposobnosti* (što je individualna crta) i *okruženja*. Izvršna sposobnost se temelji na efikasnosti izvršnih funkcija, odnosno kognitivnih procesa odgovornih za svrsishodno ponašanje. Izvršne funkcije predstavljaju niz kognitivnih sposobnosti koje omogućuju individui da stvori i koristi *interne reprezentacije* pri odlučivanju o postupcima (Wikström, Treiber, 2007: 251). Interne reprezentacije su organizovani informativni okviri konstruisani na osnovu percepcija individue (eksternih informacija iz okruženja kombinovanih sa internim znanjem na osnovu ranijeg iskustva). Ljudi se razlikuju s obzirom na izvršne sposobnosti, odnosno u sposobnosti da izgrade ove reprezentacije i primene ih u procesu izbora, što vrlo verovatno utiče na razlike u sposobnosti samokontrole (Wikström, Treiber, 2007: 251). Za interne reprezentacije odgovoran je prefrontalni korteks, odnosno dorzolateralni prefrontalni i orbitalni frontalni korteks. Ove regije mozga zajednički organizuju i evaluiraju informacije na temelju kojih se odlučuje o akcijama, a odgovorne su i za samokontrolu. Reprezentacije se organizuju u radnoj memoriji, primarnoj funkciji dorzolateralnog prefrontalnog korteksa. Performanse radne memorije određuju kapacitet i efikasnost procesiranja, a oba činioca utiču na kompleksnost i efikasnost reprezentacija. Osobe sa slabijim kapacitetima radne memorije ili nižom efikasnošću procesiranja mogu prevideti važna upozorenja prilikom odlučivanja ili otežano donositi odluke u kratkoj vremenskoj sekvenci. Orbitofrontalni korteks kontroliše emocije i očekivanja povezana sa informacijama sadržanim u reprezentaciji. *Somatski markeri* su tragovi sećanja individue na somatske doživljaje i emocionalna stanja koje reaktivira orbitofrontalni korteks kada se pojave isti ili slični elementi i obezbeđuju znanje o posledicama iz prethodnog iskustva. Dorzolateralni prefrontalni korteks i orbitalni frontalni korteks su zajednički odgovorni za kognitivne (perceptivne) elemente oba oblika svrsishodnog postupanja: navika i promišljanja. Asocijacije na kojima se temelje navike se stvaraju i održavaju u orbitofrontalnom korteksu, pa osobe sa deficitima u ovoj regiji imaju teškoća u

prekidanju navika, uključujući i one koje se odnose na kršenje moralnih normi. Deficiti izvršnih sposobnosti, generalno, mogu biti genetski, stečeni tokom razvoja ili usled povreda, ili pak trenutni, situaciono izazvani prolongiranim stresom ili intoksikacijom (Wikström, Treiber, 2007: 254–256).

Šire socijalne uslove, individualni razvoj i životni tok, prema Vikstremu, treba tretirati kao *uzroke uzroka*, a među njima su relevantni samo oni socijalni činioci i oni aspekti životnog toka za koje se može dokazati da doprinose razvijanju *sklonosti* pojedinca (tj. moralnosti i sposobnosti za samokontrolu) i *sredinskih uslova* koji pogoduju vršenju krivičnog dela (tj. okruženju čiji moralni kontekst podstiče kriminalno ponašanje), kao i različitoj izloženosti ljudi takvim uslovima.

Ukoliko postoji visok stepen saglasnosti između lične moralnosti i moralnog konteksta okruženja, verovatnije je da će se pojedinac vladati shodno moralnim pravilima tog konteksta – kršenje normi neće opažati kao smislenu opciju. Ukoliko postoji diskrepanca, spoljne sankcije za kršenje normi biće od naročitog uticaja na verovatnoću vršenja krivičnog dela. Teorija postulira povezanost spoljne i unutrašnje kontrole, odnosno osetljivosti na zastrašivanje i samokontrole, budući da oba procesa zavise od izvršnih sposobnosti. Stoga, što je slabija samokontrola, to će jače morati da bude zastrašivanje da bi uticalo na proces razmatranja i izbora (Wikström, 2006; Wikström, Treiber, 2007: 249–250).

Promene u postupanju pojedinca rezultat su promena njegove sklonosti i/ili izloženosti. Dakle, promene u kriminalnom ispoljavanju moguće je postići delovanjem na sklonost ka vršenju krivičnih dela i/ili izloženosti pojedinaca okruženju koje deluje podsticajno za takvo ponašanje (Wikström, 2010: 878). Promene u izloženosti mogu dovesti do promena u sklonosti (putem socijalizacije), dok variranje sklonosti može proizvesti promene u izloženosti (putem selekcije). Ključni razvojni koncepti na koji referira teorija situacijskog postupanja jesu *moralno obrazovanje* i *razvoj kognitivnih veština*. Ljudi stiču vlastita moralna pravila (i s njima povezane emocije) internalizujući moralna pravila sredine i iskustvo sa tim pravilima (moralno iskustvo). To je proces učenja za koji su relevantne reakcije drugih na postupanje individue, posmatranje tuđih postupaka i njihovih pozitivnih i negativnih posledica (Wikström, 2009b: 93, 2010: 878). Kognitivne veštine su relevantne za razvoj sposobnosti samokontrole, a njih ljudi stiču kroz procese kognitivnog vaspitanja i treninga. Ključni socijalni subjekti za moralni razvoj jesu porodica, škola i vršnjačke mreže (Wikström et al., 2012: 32–33).

Društva se razlikuju s obzirom na stepen socijalne integracije (kohezivnosti i poverenja) i moralne integracije, odnosno homogenosti moralnih vrednosti populacije. Stoga je, kako ukazuje Vikstrem, razumno očekivati da društva sa većim stepenom socijalne i moralne integracije imaju niže stope kršenja moralnih normi i kriminaliteta, budući da je prostor za raskorak između individualnih i kolektivnih moralnih pravila suženiji (Wikström, 2010: 878).

4. Empirijske provere i perspektive

Prve empirijske provere teorije sproveo je Vikstrem sa saradnicima, na osnovu podataka prikupljenih u okviru desetogodišnje longitudinalne *piterboroške studije* (*Peterborough Adolescent and Young Adult Development Study – PADS+*)¹⁷, koju od 2002. godine u gradiću Piterboro u istočnoj Engleskoj sprovodi tim istraživača na čijem je on čelu. Godine 2003, odabran je slučajni uzorak od više od 700 dece uzrasta 11 godina iz samog grada i okolnih sela (što čini oko trećine ove uzrasne kohorte), koja su intervjuisana na početku studije¹⁸ a potom i svake naredne godine, uz uključivanje psihometrijskog testiranja i tzv. *space-time budget* ispitivanja.¹⁹ Cilj istraživanja jeste da se ostvari bolji uvid u uticaje okruženja na mlade, odnosno na koji način njihove porodice, škole i zajednice oblikuju njihov socijalni i moralni razvoj. U fokusu istraživanja su kriminalna sklonost mladih (zavisna od njihove moralnosti i sposobnosti za samokontrolu) i izloženost kriminogenim činiocima u okruženju (koja je određena vremenom koje mladi provode bez nadzora sa vršnjacima u oblastima sa niskom kolektivnom efikasnošću²⁰ i uključenošću njihovih drugara u kriminalno ponašanje).²¹

Prema istraživačkim izveštajima, dosadašnji rezultati studije su generalno podržali teorijske pretpostavke: potvrđeno je da uključenost u kriminalitet zavisi od lične sklonosti i izloženosti sredinskim kriminogenim činiocima, kao i njihovoj interakciji, dok su se promene vezane za izloženost i sklonost potvrdile kao prediktori promena intenziteta uključenosti u kriminalno ponašanje. Pokazalo se da varijacije u izloženosti sredinskim kriminogenim činiocima značajnije menjaju intenzitet kriminalne aktivnosti osoba sa izraženijim kriminalnim sklonostima (Wikström, 2009a; Haar, Wikström, 2010).

U svojim osvrtima na prve, ohrabrujuće rezultate empirijskog testiranja koncepata teorije, Vikstrem ukazuje na potrebu daljeg unapređenja istraživanja veza između sklonosti, izloženosti i kriminalne aktivnosti i uvođenja novih indikatora u ove konstrukte. „Ako želimo da postignemo bolje razumevanje procesa uključenih u oblikovanje različitih putanja koje ljude vode do kriminalnog ponašanja...

¹⁷ Više informacija o studiji na: www.pads.ac.uk

¹⁸ U prvom krugu intervjui su obavljani i sa roditeljima ili starateljima i prikupljeni su podaci o aktuelnoj situaciji deteta i životnoj istoriji od rođenja.

¹⁹ *Space-time budget* metod korišćen je za prikupljanje podataka o rasporedu aktivnosti ispitanika, odnosno o vremenu koje provode na određenim mestima i sa pojedinim osobama, kao i načinu na koji ga provode.

²⁰ Kolektivna efikasnost označava sposobnost institucija da ostvare ono što grupa ili zajednica kolektivno priželjkuju. U kriminološkim istraživanjima, kolektivna efikasnost se obično meri stepenom voljnosti građana/stanovnika jednog susedstva da postupaju za račun zajedničkog dobra u različitim situacijama (npr. da se uključe u aktivnosti neformalne kontrole), ili stepenom kohezije i međusobnog poverenja između članova susedstva. O konceptu kolektivne efikasnosti vidi Sampson et al., 1997.

²¹ Prikupljanje podataka o sklonostima (moralnosti i samokontroli), dakle, bazirano je na intervjuima i psihometrijskim testovima. Više setova pitanja iz instrumentarija odnosilo se na moralne vrednosti, moralne emocije (stid i krivicu) i samokontrolu, dok su se pitanja iz instrumenta za samoprijavlivanje kriminalnog ponašanja odnosila na prisustvo i frekventnost deset oblika kriminalnog ponašanja: krađu po radnjama, krađu od lica; rezidencijalnu i nerezidencijalnu provalnu krađu, krađu iz automobila, krađu automobila, vandalizam, izazivanje požara, napad i razbojništvo.

potrebno je da unapredimo znanje o tome kako faktori koji utiču na kriminalnu sklonost i izloženost kriminogenim činiocima iz okruženja vrše interakciju tokom životnog kursa, odnosno o njihovoj ulozi u različitim ključnim razvojnim fazama. Dalje, potrebno je da otkrijemo koji to endogeni socijalni faktori (uzroci uzroka) utiču na ove procese. Ovo je, naravno, monumentalan projekat, ali je veoma bitno da ga preduzmemo ako želimo da unapredimo saznanja o uzrocima kriminaliteta i njegovoj prevenciji, koja će dobaciti dalje nego mnoštvo slabo integrisanih, parcijalnih i disciplinarnih teorija i obilje istraživanja faktora rizika koja izgleda da dominiraju u kriminološkim istraživačkim agendama“ (Wikström, 2009a: 265).

Od primarnog interesa za kriminologiju, kako ukazuju Vikstrem i saradnici, jesu procesi putem kojih ljudi stižu moralnost i sposobnost samokontrole. Istog značaja su i saznanja o procesima kojima se u socijalnom okruženju usađuju određene moralne norme i obezbeđuje njihovo poštovanje (kroz nadzor i intervenciju), u vezi sa specifičnim mogućnostima i osujećenjima koje to okruženje može postavljati pred različite individue (Wikström et al., 2012: 30, 32–33). Stepen u kome će se ovladati ovim saznanjima odrediće meru u kojoj će moći da budu razvijene efikasne preventivne strategije i intervencije. Intervencije koje bi dale rezultat, navedene prema značaju, uključuju sledeće:

- 1) Učiniti da ljudi ne percipiraju kriminalni čin kao opciju;
- 2) Sprečavati moralne navike koje podstiču kriminalno ponašanje;
- 3) Uticati na proces odlučivanja onih koji razmatraju preduzimanje kriminalnog čina (Wikström, 2010: 878–879).

Istraživanja koja polaze od teorije situacijskog postupanja, kako upućuje njen tvorac, trebalo bi naročito da se fokusiraju na sledeća pitanja (Wikström, 2010): 1) koje moralne vrednosti i osećanja podupiru percepcije i izbore u vezi sa kriminalnim ponašanjem i njegovim posebnim oblicima; 2) koji aspekti socijalnog i moralnog konteksta podržavaju razvoj i osnažuju takve vrednosti i osećanja; 3) kako nastaju i kako se održavaju socijalni i moralni konteksti koji podstiču moralni razvoj ili pak kriminalno ponašanje.

5. Završni diskurs

Teorija situacijskog postupanja, pod uslovom da izdrži dalje empirijske provere, može biti korisna i primenjiva u kontroli kriminaliteta. Ona omogućava kreiranje modela na osnovu kojeg je bi se mogli kontrolisati potencijalni okidači kriminalnog ponašanja, koji su u domenu socijalnog ambijenta – na lokalnom nivou, nacionalnom, pa i međunarodnom.²² Prema teoriji, faktor socijalnog ambijenta koji doprinosi porastu kriminaliteta na lokalnom nivou je, u prvom redu, slaba kolektivna efikasnost – osobe sa kriminalnim sklonostima lakše će se i u većem obimu upustiti u kriminalno ponašanje u lokalnim zajednicama koje karakteriše slaba kohezivnost i međusobno nepoverenje.

²² Primera radi, u literaturi se primećuje da ova teorija olakšava identifikovanje okolnosti koje utiču na moralnu klimu koja obeshrabruje ili pak ohrabruje procese radikalizacije i terorističku aktivnost.

Naročita, možda najveća vrednost teorije situacijskog postupanja jeste komprehenzivnost perspektive: kriminalno ponašanje se mora posmatrati i objašnjavati kao ishod delovanja različitih individualnih i spoljnih faktora, odnosno njihove specifične konstelacije i (dugoročnog i situacionog) međusobnog uticaja. No, dobro pozicioniranje fokusa je samo prvi korak na dugom, teškom i neizvesnom putu. Primera radi, situacijski i interakcionistički orijentisani teoretičari u kriminologiji i drugim naučnim disciplinama u perspektivi bi mogli imati nevolje sa empirijskim evidencijama o neurofiziološkim osnovama odlučivanja i moralnosti, koje bi mogle ključno uticati na gotovo svaki aspekt zadatka kriminološkog izučavanja. Vikstremova polazna postavka je da su *ljudi u osnovi bića koja slede pravila*; on, međutim, nije sasvim jasno ukazao na korene moralnosti, odnosno moralnog postupanja. Generalno, Vikstremova eksplicitna tvrdnja da moralna pravila imaju „kazuálnu snagu“, tj. moć da proizvedu određeno postupanje²³ može zazvučati preterano, u najmanju ruku, nategnuto.²⁴

Premda je (po svemu sudeći, s pravom) relativizovao značaj samokontrole i „slobodne volje“ u uzročnosti kriminalnog ponašanja, nedovoljno je rečeno o agresivnosti i individualnim razlikama, dok je interakcija u teoriji u toj meri naglašena da bi, u aktuelnom razvojnom stadijumu, teško izdržala eventualni udar čvršćih dokaza da je moralno delanje, ili makar pojedine njegove forme, utemeljeno (delimično ili sasvim) na nekoj stabilnoj dispoziciji, poput pretežno urođenog složaja dimenzija ličnosti, odnosno kakvog psihofiziološkog mehanizma (v. npr. Knežević, 2004). Postavkama o izboru akcije koji je ishod ili navike ili racionalnog razmatranja kao da izmiču ne samo slučajevi u kojima učinioci spadaju u kliničke kategorije ekstremno narušenih kognitivnih resursa, već jednim delom i oni u kojima osoba postupa impulsivno i u momentu, preplavljena, na primer, ljutom agresivnošću, ne samo bez promišljanja i pokušaja da opazi mogućnosti već i, možda najvažnije, *ne osetivši (situaciono) gađenje* prema činu nanošenja patnje ili uništavanju drugog ljudskog bića. Postoji li dovoljno argumenata za tvrdnju da je

²³ Vikstrem (2009b: 79) doslovno kaže: „The reason why moral rules are important in the explanation of human action is that they have causal powers (powers to bring about certain actions)“, a dalje navodi: „Idea da pravila imaju moć da vode čovekove akcije snažno su argumentovali Harré i Secord (1972: 12): 'Samonadziranje sleđenja pravila i planova je ono što verujemo da je u društvenim naukama analogno funkcionisanju generativnih kauzalnih mehanizama u procesima koji proizvode nenasmučne obrasce koji se izučavaju u prirodnim naukama'“ (*Ibid.*, p. 79).

²⁴ Upitno je da li ovakva tvrdnja trpi test realnosti, odgovara li zaista načinu na koji ljudi postupaju u realnim životnim situacijama, a najmanje, da li je opštevažeća. Polemišući sa kartezijanskom razumevanjem moralne akcije Knežević primećuje nešto što, makar indirektno, referira na suštinu nelagode sa opštošću navedene Vikstremove tvrdnje: „Ljudi najčešće čine dobra dela ne zato što su ona pravedna, već iz razloga koji ih čine pravednim. Ljudima pomažemo zato što su u nevolji, a ne zbog pravde ili zbog toga što moralni zakon to od nas traži“ (Knežević, 2004: 20). U datom kontekstu, ljudi su vođeni (i) svojim (situacionim) emocijama, koje ne uključuju samo strepnju od onih anticipiranih (stida i krivice), već i osećanja u direktnom dodiru sa drugim ljudskim bićem koje povređujemo ili mu pak pružamo pomoć. Moralni predznak akcije, barem u nekim specifičnim slučajevima, mogao bi biti tek evaluacija onoga što zapravo nije vođeno normom, već situacionim afektom. O mestu i ulozu emocija u prosuđivanju i preduzimanju akcija govore rezultati različitih empirijskih istraživanja. Immordino-Jang i Damasio (Damasio, Immordino-Young 2007), na primer, na osnovu rezultata kliničkih studija prezentovali su integrisani model afekata i kognicije osvetlivši ulogu *emocionalnog mišljenja* (svesnog ili nesvesnog) kao platforme za kreativnost, učenje, pamćenje i odlučivanje, i mehanizma koji nazivaju *emocionalnim kormilom*, a koje vodi prosuđivanje i akciju.

takvo ponašanje uistinu i samo „habitualno“, može li se smatrati isključivo rezultatom iskustva i interakcije, odnosno (naučenim) obrascem moralne akcije ogrezle u automatizmu u smislu ove teorije?²⁵ Može li se habitualizovati ravnodušnost prema patnji drugog kog gledamo u oči? Uopšte, može li se isključiti postojanje urođenog kapaciteta za moralnost na temelju kojeg je, pored ostalog, razvijeno i ono što neki nazivaju univerzalnim principima moralne gramatike? Ili pak urođenog deficita takvog kapaciteta, koji bi se, po prirodi stvari, dramatično upleo u pitanje uzročnosti? Dijalog sa interakcionizmom je vrhunski inspirativan, nepresušan u idejama, beskrajno zanimljiv i izazovan, a interakcionistička teorija mora imati odgovore.

Niko ne može osporiti banalnu činjenicu da je ličnost u neprestanoj interakciji sa okruženjem. Ali, ono što kao zadatak generalno važi za interakcionističke pristupe, jeste očuvanje visoke svesti o tome da postoji mera u kojoj interakcija može biti relevantna. Mera razlike njenih ishoda se u krajnjoj liniji može svesti na meru individualnih razlika.²⁶ Podsticaji iz okruženja trebalo bi da čine sveden skup ključnih činilaca koji imaju ideo u kauzalitetu kriminalnog ponašanja, jer bi u suprotnom bio obesmišljen i praktično minimizovan značaj interakcije na kojoj počivaju osnovni postulati ovih pristupa. Utisak je, međutim, da teorija situacijskog postupanja nije ispisana rukom radikalnog interakcionista, već temeljnog, otvorenog i čestitog realiste. Najmanje zbog toga treba očekivati da će njen doprinos kriminologiji i srodnim disciplinama u budućnosti biti još veći. Posebno ukoliko nastavi da pokazuje osetljivost za različite saznajne uticaje i otvorenost za razmatranje značaja različitih faktora – od socijalnih do neurobioloških. Ova teorija je okvir u koji je ugrađen, a može se i dograđivati, perspektivan ekplanatorni sistem, primenjiv za objašnjavanje različitih oblika kriminalnog ispoljavanja – imovinskog kriminaliteta, kriminaliteta belog okovratnika, različitih oblika instrumentalnog nasilja, seksualnih delikata, rodno zasnovanog nasilja, zločina iz mržnje itd. Može biti da će se uvideti potreba za dodatnim brušenjem nekih konstrukata – na primer, u domenu objašnjenja nasilnog kriminaliteta, prvenstveno tzv. ekspresivnog nasilja i koncepta *sklonosti* i *moralnih navika u vezi sa nasiljem*.

Sve u svemu, empirijske provere će dati poslednju reč o značaju i opsegu ove teorije. Ono što je ona za kriminologiju i tangentne discipline već učinila, važno je i veliko. Pozicioniranje i preciziranje predmeta kriminološkog izučavanja i njegovo određivanje na način na koji je to učinio Vikstrem, od velikog je značaja i vrlo je moguće da će baš njegov opus inspirisati rešenja ili nastojanja za postizanjem šireg konsenzusa na tom planu. Teorija situacijskog postupanja ima perspektivu kao ekološki konceptijski okvir za razumevanje i objašnjenje različitih oblika kriminalnog ponašanja. Tvrdnja da je posredi opšta teorija zvuči spasonosno i budi veliku nadu, uprkos tome što je još uvek teško otrgnuti se pesimizmu koji postavlja pitanje da li su takve teorije u ovoj oblasti moguće.

²⁵ Govoreći o „reaktivnom nasilju“ kao obliku habitualno odabrane moralne akcije, Vikstrem ipak, pored ostalog, primećuje: „Emocionalni odgovor osobe na izvor osujećenja ili iskušenje može biti toliko jak da on/ona i ne gleda druge mogućnosti.“ (Wikström, 2009b: 88).

²⁶ Generalno uzev, što je tvrdnja interakcionista da činoci sredine utiču na formiranje bihevioralnih obrazaca tvrda i isključivija, to je veća njegova obaveza da objasni razlike u ishodima, tj. zašto na neki ipak nisu uticali u ovom ili onom pravcu.

6. Literatura

1. Beaver, K. M., Walsh, A. (2011). Biosocial Criminology, in Beaver, K.M., Walsh, A. (eds.) *The Ashgate Research Companion to Biosocial Theories of Crime* (pp. 3–16). Ashgate Publishing Limited.
2. Haar, D., Wikström P-O H. (2010). Crime propensity, criminogenic exposure and violent scenario responses: Testing situational action theory in regression and Rasch models, *European Journal of Applied Mathematics*, 21(45): 307–323.
3. Immordino-Young, M., Damasio, A. (2007). We Feel, Therefore We Learn: The Relevance of Affective and Social Neuroscience to Education, *Mind, Brain and Education*, 1 (1): 3–10.
4. Knežević, G. (2004). *Koreni amoralnosti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., Earls, F. (1997). Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy, *Science*, 277: 918–24.
6. Wikström, P-O. H., Treiber, K. (2007). The Role of Self-Control in Crime Causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime, *European Journal of Criminology*, 4(2): 237–264.
7. Wikström, P-O. H. (2009a). Crime propensity, criminogenic exposure and crime involvement in early to mid adolescence, *Monatsschrift fur Kriminologie und Strafrechtsreform*, 92: 253–266.
8. Wikström, P-O. H. (2009b). Violence as situational action, *International Journal of Conflict and Violence*, 3(1): 75–96.
9. Wikström, P-O H. (2010). Situational Action Theory, In Fisher, B., Lab, S. (eds.) *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, Volume 2 (pp. 875–879). Beverly Hills: SAGE publications.
10. Wikström, P-O. H., Ceccato, V., Hardie, B., Treiber, K. (2010). Activity Fields and the Dynamics of Crime: Advancing Knowledge About the Role of the Environment in Crime Causation, *Journal of Quantitative Criminology*, 26: 55–87.
11. Wikström P-O H., Oberwittler D., Treiber K., Hardie B. (2012). *Breaking Rules. The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime*. Oxford: Oxford University Press.

SITUATIONAL ACTION THEORY: ASSUMPTIONS, SIGNIFICANCE AND PROSPECTS

Summary

The article reviews basic assumptions, constructs and significance of Situational Action Theory (SAT), a recent integrated theoretical model aiming to provide an ecological perspective and approve itself as a truly general theory of crime. Within its comprehensive theoretical framework crime is defined and studied as a special form of moral action. Disregarding that some aspects of particular theoretical assumptions and constructs are deemed as somewhat arguable or still-developing, SAT's contribution to the field of criminology and related disciplines so far has been assessed as manifold and valuable. The theory is expected to be even more important in the future. The same goes for its applicative value.